

Igor Makaruk,

кандидат політичних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Ihor Makaruk,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
makiv45@gmail.com

УДК 140.8; 37.013.44
ББК 87.77

МІФОЛОГІЯ КАРПАТ ЯК ЧИННИК ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

MYTHOLOGY OF THE CARPATHIANS AS A FACTOR OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY

У статті аналізуються чинники, які впливають на духовний розвиток особистості. Розглядається міфологічний концепт, який здійснює прямий вплив на буття і дійсність горян. Міфологія Карпат є багатою спадщиною українського народу, яка на сьогодні, недостатньо оцінена у контексті духовного формування української свідомості. Міфологія, як першопричина, яка допомагає усвідомити і осмислити світоглядний простір українців.

Ключові слова: міфологія, духовність, Карпати, гуцули, українці, особистість.

The article analyzes the factors affecting spiritual development of the person. Discusses the mythological concept, which realizes a direct impact on the existence and validity of the highlanders. Mythology of the Carpathians is the rich heritage of the Ukrainian people, which today has not been fully appreciated in the context of spiritual formation of Ukrainian consciousness. Mythology, as the root cause, which helps to understand and comprehend the ideological space of the Ukrainians.

Keywords: mythology, spirituality, Carpathian mountains, the Hutsuls, Ukrainians, personality.

В статтю аналізуються фактори, которые влияют на духовное развитие личности. Рассматривается мифологический концепт, который оказывает прямое воздействие на бытие и действительность горцев. Мифология Карпат является богатым наследием украинского народа, сегодня, недостаточно оценена в контексте духовного формирования украинского сознания. Мифология, как первопричина, которая помогает осознать и осмыслить мировоззренческий пространство украинском.

Ключевые слова: мифология, духовность, Карпаты, гуцулы, украинцы, личность.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Духовний розвиток особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку набувають непохитності, стають власними ціннісними орієнтирами, і є головною метою сучасної освіти. Однак досягнення цієї мети, є справою надзвичайно складна і потребує всеосяжного осмислення. В цьому контексті важливим постає проблематика дослідження структури та основних чинників міфології Карпат, які здійснюють безпосередній вплив на духовний розвиток особистості.

Основні методи дослідження. За основу дослідження і аналізу міфології беруться такі чинники: спільність території проживання (етноприродний чинник), спільна мова (етномовний чинник), національна єдність (етнонаціональний чинник), спільні культурні традиції (етнокультурний чинник), спільність психічного складу і особливостей характеру (етноментальний чинник), єдине минуле та спільний історичний «шлях» (етноісторичний чинник). Саме ці чинники формують узагальнений механізм осмислення й усвідомлення основ духовного розвитку, як окремої особистості, так і цілої етності.

Для досягнення поставленої мети дослідження використовувалися така сукупність методів: метод огляду та аналізу наукової літератури, типологічний метод, метод українознавчо-філософського осмислення, методи аналізу і синтезу.

Формування мети статті. Метою дослідження є аналіз впливу міфології Карпат, як одного із чинників формування духовного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Кожен народ сформувався в певних природокліматичних умовах оригінального ботаніко-географічного регіону

Світу. Саме природне довкілля певного регіону і витворює унікальні морфолого-фізіологічні та психоестетичні особливості людського організму, і тому людність певного регіону має свою світоглядну «картину життя», яка і є виразницею як особистісного, так і колективного, нині національного світовідчуття» [1, с. 26].

«Природа – і лоно, і мати, і годувальниця, і захисниця, перше не – Я людини; а тому до суворості, витривалості, працелюбності, мужності вона додає широти світосприйняття та світорозуміння, глибини емоцій і роздумів, державно-інтелектуального ставлення до навколишнього світу; зумовлює те, що український характер відзначається: по-перше, універсалізмом, по-друге, кордоцентричною структурою» [2, с. 362–364].

Питання формування духовного розвитку особистості неможливо усвідомити без урахування етнонаціональної складової, тому що поняття етнос – це культурно-духовна спільність людей, споріднених між собою походженням, мовою, теперішньою або колишньою територією (іноді й державністю), ментально-архетипними та іншими ознаками [3, с. 338–339]. «Етнос є культура, що не розчинила себе у цивілізації, а також ментальність як така духовність соціального цілого, що виносить себе за свої власні межі» [4, с. 127]. В. Липинський зазначає: «Коли відродження націй відбудеться без національного ідеалізму, без любові до цілої нації в усіх її класах і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом нової волі й незалежності нації, що йшло в парі з відродженням усіх європейських народів, то з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст. Залишається тільки форма – мертва шкаралупина без зерна» [5, с. 15].

Якщо на рівнинній території людина може швидко змінювати свою життєдіяльність, то в умовах, які пов'язані з проживанням у горах завжди залишається щось притаманне міфологічній первозданності. «Верховина, це дійсно окремих, між небом і землею поставлений світ..., який відрізняється від світу долинного, де немає... тої гармонії, того супокою, тої ніжності, тої шляхетної мірності і добірності в зіллі, цвітах і красках, як тут, – цього на долах немає», – на початку двадцятого століття писав буковинський письменник Єротей Пігуляк.

І з того часу контраст між антропогенізованими ландшафтами рівнин з їхніми топофобними краєвидами став ще помітнішим на тлі топофільних гірських природних комплексів. Саме під впливом величавих гірських ландшафтів в горян розвивалося відчуття святості («Ми ближче до Бога» – так горяни оцінюють специфіку свого оточення), формувались сакральні цінності і поглиблювалось релігійне життя. І перші витoki цивілізації виникали саме там, де був присутній гірський ландшафт. Значний вплив на формування волелюбності горян мали також архаїчні перекази, які передавалися поколіннями. Особливо, давні легенди про генетичну спорідненість горян з велетами, оповіді про те, що колись горяни жили орлиним життям – високо і вільно [6, с. 47-49].

Проведене нами опитування жителів рівнинних сіл Передкарпаття (Івано-Франківська та Львівська області) і найвищих за гіпсометричним рівнем адміністративних районів Карпат (Верховинського, Рахівського, Путильського, Яремчанської міськради і гірської частини Косівського району) засвідчило, що: 61% горян стверджують, що природа їхньої місцевості значно вплинула на їхній духовний світ (у долинян відповідний показник дорівнює 43%). Є відмінність між горянами і долинянами і в характері емоцій, які викликає в них рідне природне довкілля. Горяни переважно милуються красою свого оточення (55%), а ще в третини опитаних верховинців навколишня природа викликає захоплення своєю загадковістю. Природні особливості ландшафтів для горян є найбільш важливими ідентифікаційними ознаками їхнього краю. Так, для гуцулів гори, полонини, повітря та інші природні ознаки разом складають 40% відмінних рис малої батьківщини, а вже після природних ознак слідує соціально-культурні: традиції і звичаї (24%), мова (8%), особливості людей (6%), музика (4%). «Не змірити гір звичайним мірипом... Не згпибити їх душі... Карпатські гори – гуцульська Верховина, гуцульський світ гір-верхів, пісів і попонин, це світ чарів, світ минутих віків, світ замороженої давнини, світ відмежований, окремішний, нічим неподібний до інших світів... Це світ сам для себе – світ, у якому переховується дорожочинні скарби минулих віків - віків сипи й спаи, свободи й вопі та геройських чинів, віків буйности й піднебесних зривів і петів. У цьому гірському, гуцульському світі захована неписана історія народу, тут нерукотворна книга його «биття» і життя... Захована й бережена духами давнини в скелях і проваплях, у темних пущах пісових, у довбушових коморах чорногірських, у папацах короля-гуцула під Сокіпським. Вона в серцях і душах гуцулів, у їх переказах, у розповідях і віруваннях, у співанках і звичаях...», – писав Михайло Ломацький, автор книжки «Верховино, світику наш» [7].

«Прекрасна природа Гуцульщини, прекрасний і нарід її. Гуцул – се дитина. Він наївний, він первісний, він ще не християнин. Він близький до природи і вірить в могучі, тайні її сили. Його оточують гори, а не фабричні труби, він далеко від залізничних доріг, автомобілів, аероплянів, він живе ще в камінній добі, хоч і уживає заліза. І тому світ для нього є тайною. Всьо одушевлене кругом Гуцула, всьо має тайний змісл, всьо жиє своїм особливим життем... Гуцул – се невідродний, вірний син своїх гір. Серцем і духом пов'язаний тісно з гірською природою. Карпати й гуцул у них – це щось одне, нерозлучне. Всім серцем любить гори, а до їх краси долучає себе, свою барвисту ношу, свої звичаї, обряди й вірування. Гори для нього не лише джерело краси, але й життєвої мудрости, природа гірська – для нього книга, з якої черпає усе, що йому потрібне в житті. «Ми знаємо красоти Швайцарії з її триста-по-триста разів зображеними куточками; знаємо красу фінляндських озер, норвежських фйордів, кавкаських вривів, – але краси гуцульських гір ми не знаємо. Не знаємо тих мчущихся глибокими долинами потоків, тих оспіваних Гуцулом полонин, красавиці-ріки Черемоша, таємничого хребта Чорногори; не знаємо вечерів тихих, з далекими звуками трембіти, росистого ранку ласкавих привітів, шепоту віковичних дівочих лісів. Хто ходив гуцульськими ґрунями, любуючись розложеною по обох сторонах

долин панорамою, ловлячи залом долею ріки, блискаючої на сонці, і жадно пив повною груддю чистий як сльоза воздух; хто бродив глибокими гуцульськими долинами, перескакуючи з каменя на камінь, запускаючись в таку глушу, де нога людська ніколи не вступила; хто стрічав ранок на далекій полонині, коли будяться стада, вистрілом стрічає пастух схід сонця, а воно, радуючись і торжествуючи, – брискає тисячами брилянтових голубих лучів на окаменівші хмари гірських громад в низу, – той ніколи не забуде сеї краси» [8].

Недаремно гори називають «престолами природи», «церквою природи» за їхню здатність підносити людський дух до трансцендентальної реальності. З природних ландшафтів, лише гірські мають надзвичайну здатність викликати у людини палітру найвищих і найглибших за силою переживання почуттів: радість, захоплення, страх, благоговіння, трепет, святість. Потужна тектонічна енергія горотворення, трансформована в енергію рельєфу і втілена в окремих вершинах чи гірському масиві, різноманітність і значна динаміка усіх природних процесів, що відбуваються в горах, несуть високий енергетичний заряд для людської психіки, який при короткому спілкуванні з горами дає відповідні емоції, а при постійному контакті формує певні риси темпераменту і характеру: імпульсивність, пристрасність, сміливість, витривалість, наполегливість, мужність. Ці риси горян можна розглядати і як адаптацію до гірського середовища, адже завдяки їм в ньому можна вижити. Гори додають життєвої енергії, але вони потребують і більших її затрат.

Карпати для гуцула – не тільки тло його існування. Вони замінюють собою і сферу видовищ, і навіть спілкування. Тому у розміщенні свого житла горяни, які живуть у найвищій частині Українських Карпат, враховували і мальовничість краєвиду, який відкривається з оселі. З давніх гуцульських «осадків», які ще збереглись високо в горах, відкриваються надзвичайно красиві багатоперспективні панорами гірських ландшафтів. Краєвиди з гуцульських осель відзначаються не лише красою, але й динамізмом. Часті зміни погодних умов, сезонні перетворення природи, а також полонинське господарювання, за яким подекуди можна спостерігати з порогу домівки, дають верховинцям відчуття руху життя, є джерелом різноманітних вражень, надихають до творчості. Тому горяни, позбавлені близького сусідства, віддалені від прискороного темпу цивілізації, не нарікають на нудьгу, не впадають у депресію. На запитання: «Чи доводилось Вам відчувати нудьгу, самотність, пов'язані з особливостями життя в горах?», – 69 % респондентів дали негативну відповідь.

Цікаві роздуми з приводу взаємовідношення людини і природи у гірській місцевості висловлені у статті «Йой, а де я буду?» Х. Стебельської. Повір'я про те, що душа для гуцулів – це дух і що зі смертю людини душа не зникає, а довго затримується над ліжком померлого, перевтілюється на квітку чи дерево, дослідниця пояснює тим, що «життя гуцула проходить серед природи, а у природі все кудись і у щось переселяється» [9 с. 14]. Можна не погоджуватися з автором вищезазваної статті, що жителі гірської місцевості «люди настрою та емоцій, що переважають розум», але слід зазначити, що є справедливим твердження про те, що в натурі горян більше індивідуального, ніж соборного, вони полюбляють розмовляти з власною душею.

На думку Х.Стебельської, прагнення горян до відокремленого сімейного та господарського життя, обмежене коло друзів і душевних симпатій пов'язане, у першу чергу, зі складними природними умовами, які і обумовили рідке населення місцевості. Гуцули дуже побожно ставляться до сил Природи і сприймають її як живу, чарівну і загадкову істоту. У ній взаємопов'язані реальне та ірреальне, звичайні видимі і надзвичайні, таємні речі, і вся ця система живе та розвивається. Народ вірив, що худобина «умудрена природою, вона все відчуває, а що не скаржиться, то не означає, що її можна кривдити». Тому Михайло Коцюбинський на сторінках повісті писав, що життя, худоб'яче та людське, «злилось до купи, як два джерельця у горах в один потік». Кожна бадиллина чи деревце наділене для верховинця своїм духом і однаково важливі для нього. Кожна справа на полонині супроводжується ворожіннями та ритуальними діями. Навіть звичайне виготовлення сиру відбувається як таїнство. І пісня, і праця гуцулів – все дихає первісною давниною. Нявки, чугайстер, щезник, арідник і мольфари, скелі, ліси, провалля...

Міфологія – це саме життя гуцула, це його світосприйняття. І таке світосприйняття – це безкінечний духовний розвиток, котрий дозволяє пізнати глибинні таємниці життя. Через календарні свята та обряди, які нерозривно пов'язані з природними порами роки, з її явищами, можна простежити доволі яскраву персоніфікацію: сонця, місяця, зірок, дощу, грому тощо. Це помітно в колядках і щедрівках, ритуальних діях в час Різдва, Великодня, Івана Купала та інших свят. В уявленні гуцула живі і мертві утворюють спільну велику родину на чолі якої стоїть батько, господар. Це простежується на основі передвелокоднього гуцульського обряду «гріти діда», коли діти ходили від хати до хати і бажали померлим царство небесне, а родинам достаток і процвітання. Одним із унікальних явищ обрядів Карпат є ритуалізовані забави, ігри біля мерця. Головна їхня функція – перетворення смерті у нове народження, тобто знищення смерті [11, с. 244].

Як твердив О. Афанасьєв, «слов'янин-язичник вірив, що померлі продовжують жити, але іншим життям, потойбічним. Померлий ставав приналежністю смерті (Марени)» [12, с. 81]. Такий підхід до життя свідчить про віталістичний дух міфологічних вірувань, непереможну жагу життя, притаманні гуцулам. Порушення будь-якої ланки в архаїчних ритуалах сприймалося як лихе знамення, як розрив ланцюгу зв'язку з Предками і вищими силами. Таким чином, тонко відчуваючи красу і настрій доколишньої Природи, горяни викристалізували таку культуру вищих цінностей, котра і через віки залишається унікальною та животворящою, вічно чистою, вічно актуальною, котра дивує і дарує натхнення цілому світові, котра лікує, котра впливає на нашу духовність, пробуджуючи Бога у наших душах і серцях, поновлюючи зв'язок з космічним, предківським. І все це завдячуючи

Карпатам, чия трансцендентність породила справжнього хранителя духовності, справжнього провідника в езотеричний світ – горянина.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, психологічні особливості людини як особини залежать від комплексу природних умов, місця народження та соціального стану. Роль рідної природи в бутті, світосприйнятті та світорозумінні, характері і долі українців та світового українства є першорядною. Природа є визначальним чинником формування не лише біологічних рис та властивостей індивідів, а й духовності людини. Універсальність природи не лише в її багатстві та різноманітності, а й у цілісності, до якої одвічно прагнуть усі її частини; і не тільки в її матеріальності, а в її духовності, що неминуче визначає й універсальність характеру українців, їх духовно-культурного розвитку.

1. Сніжко В.В. Нариси з психоетнічної екології України. – К.: Веселка, 2001. – 334 с.
2. Українці у світовій цивілізації і культурі: Колективна українознавча монографія / Кононенко П. П., Баран В. Д., Борисенко В. К. та ін.; упоряд. та гол. ред. П. П. Кононенко. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с.
3. Горенко Л.І. Національна культура в розбудові громадянського суспільства в Україні / Горенко Лариса Іванівна // Українознавство. – 2003. – Число 4 (9). – С. 338–341.
4. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій: Навчальний посібник / Нельга О.В. – Київ: Тандем, 1997. – 368 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Київ – Філадельфія. – Твори. – Т.6. – 1995. – 470 с.
6. Гупульщина: Історико-етнографічне дослідження. - К.: Наук, думка, 1987.-470 с.
7. Карпати, як джерело духовності Карпат [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/karpaty-yak-dzherelo-duchovnosti-goryan>
8. Хоткевич Г. Гуцули і Гуцульщина / Гнат Хоткевич. – Косів: Писаний камінь. – 2008. – 36 с.
9. Стебельська Х. «Йой, а де я буду?» / Х. Стебельська // Україна. – 1993. – № 11. – С.14-16.
10. Козак С. Світ гуцулів очима Станіслава Вінченца / Криворівня: Матеріали міжнар. наук. конф. - Івано-Франківськ: Плай, 2003. - С. 91-98.
11. Ятченко В. Обряд як фактор людської екзистенції та консолідації соціальних груп // Українознавство. - 2006. - № 2. - С. 240-245.
12. Атаманюк В. Психоповедінкові інваріанти гуцулів /В. Атаманюк, М. Грабчук // Гупульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні: Матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. - Івано-Франківськ, 1994. - С 47-49.

Reference

1. Snizhko V.V. Narysy z psykoetnichnoi ekolohii Ukrainy. – K.: Veselka, 2001. – 334 s.
2. Ukraintsi u svitovii tsyvilizatsii i kulturi: Kolektyvna ukrainoznavcha monohrafiia / Kononenko P. P., Baran V. D., Borysenko V. K. ta in.; uporiad. ta hol. red. P. P. Kononenko. – K.: NDIU, 2008. – 400 s.
3. Horenko L.I. Natsionalna kultura v rozbudovi hromadianskoho suspilstva v Ukraini / Horenko Larysa Ivanivna // Ukrainoznavstvo. – 2003. – Chyslo 4 (9). – S. 338–341.
4. Nelha O.V. Teoriia etnosu. Kurs lektzii: Navchalnyi posibnyk / Nelha O.V. – Kyiv: Tandem, 1997. – 368 s. (Transformatsiia humanitarnoi osvity v Ukraini).
5. Lypynskiy V. Lysty do brativ-khlaborobiv. – Kyiv – Filadelfiia. – Tvory. – T.6. – 1995. – 470 s.
6. Hupulshchyna: Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia. - K.: Nauk, dumka, 1987.-470 s.
7. Karpaty, yak dzherelo dukhovnosti Karpat [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/karpaty-yak-dzherelo-duchovnosti-goryan>
8. Khotkevych H. Hutsuly i Hutsulshchyna / Hnat Khotkevych. – Kosiv: Pysanyi kamin. – 2008. – 36 s.
9. Stebelska Kh. «Ioi, a de ya budu?» / Kh. Stebelska // Ukraina. – 1993. – № 11. – S.14-16.
10. Kozak S. Svit hutsuliv ochyma Stanislava Vintsensa / Kryvorivnia: Materialy mizhnar. nauk. konf. - Ivano-Frankivsk: Plai, 2003. - S. 91-98.
11. Yatchenko V. Obriady yak faktor liudskoi ekzystentsii ta konsolidatsii sotsialnykh hrup // Ukrainoznavstvo. - 2006. - № 2. - S. 240-245.
12. Atamaniuk V. Psykhopovedinkovi invarianty hutsuliv /V. Atamaniuk, M. Hrabchuk // Hupulshchyna: perspektyvy yii sotsialno-ekonomichnoho i dukhovnoho rozvytku v nezalezhnii Ukraini: Materialy nauk. konf. Pershoho svitovoho konhresu hutsuliv v Ivano-Frankivsku 17-18 serpnia 1993 r. - Ivano-Frankivsk, 1994. - S 47-49.

